

# Nové poznatky ve výzkumu tzv. Anticharty

PAVEL KŘEMEN

Je konec roku 2016, vrcholí advent, čas těsně před Vánoce. V projekční místnosti TP (teleprojekce) 8 na Kavčích horách se tísni víc lidí než obvykle, musí se přinést další židle. Je cítit nervozita. Tvůrci s nevyspalýma očima svírají kelímek s kávou z automatu, šéfové jsou žoviální. Manažer vývoje, manažer výroby, hlavní dramaturg, kreativní producent, dramaturg druhého programu ČT, dramaturg pořadu, produkční, režisér, někdo od ředitele a další neznámí lidé. *Co se tu děje? ptá se jiná kreativní producentka, když pozoruje z protější místnosti nezvyklé hemžení. Začíná schvalovačka dokumentu o Antichartě. Film za necelou hodinu končí, chvíli je ticho. Tak to né, to je odklon od námětu! Měl jste ukázat, jak na tom byli umělci špatně, jak trpěli, a ne jak údajně pomohli režimu! Ten [Vítězslav] Jandák je vlivný politik, toho vystříhnout! Takhle to nemůžete nechat, to už by nám sem herci nepřišli, to se musí přestříhat! Komentáře předělat! Pane režisére, co vám provedl Karel Gott? Za pár dnů bude leden 2017, čtyřicet let od Anticharty...*<sup>1</sup>

Mohutná mediální kampaň proti Chartě 77 známá jako Anticharta je dodnes traumatickou událostí pro celou společnost. Komunistický režim na počátku roku 1977 proti sobě postavil skupinku ochránců lidských práv a stovky československých umělců. Protože šlo o událost, která svým způsobem i dnes ovlivňuje společenské postoje a je pro řadu lidí stigmatem, stojí za hlubší výzkum, jenž by pomohl objasnit dosud neznámé okolnosti této propagandistické akce.

Hlavním cílem současného výzkumu je objasnit organizaci kampaně a roli jednotlivých masmédií a korigo-

vat její schematické vnímání. Malým bonusem je také snaha přispět fakty k diskurzu o podílu československých uměleckých elit na tehdejší podpoře komunistické moci. Právě akt podepisování se každý rok v období výročí Anticharty stává oblíbeným tématem médií, a to nejen bulvárních. Zúčastnění umělci se brání, že totalitnímu režimu vědomě nepomohli, a média se je snaží přesvědčit o opaku. Někteří z těch, jejichž podpis se pod Antichartou nachází, jsou stále aktivní, a to i na poli společenském, část z nich dokonce v pozici „morálních autorit“.

Protože všechny okolnosti organizace této propagandistické akce

zatím nejsou dostatečně rozkryty, začal jsem v roce 2016 provádět (původně pro účely dokumentárního filmu) komplexní základní historický výzkum a žádat různé skupiny pamětníků o vyjádření k této události. Dosavadní badatelská činnost se v této oblasti zabývala spíše fragmenty kampaně, tj. například analýzou diskreditačních textů, průběhem Anticharty na Slovensku nebo kompilací dosud známých informací na platformě kvalifikačních prací či literatury.<sup>2</sup> Téma se objevuje také částečně v textech renomovaných historiků<sup>3</sup> v souvislosti s Chartou 77 a v řadě novinových a časopiseckých

článků.<sup>4</sup> Smyslem tohoto textu je podělit se o nové poznatky ve výzkumu Anticharty a naznačit cesty, které k nim vedly.

## Zrod Anticharty

Když vyšlo počátkem roku 1977 v zahraničních sdělovacích prostředcích *Prohlášení Charty 77*, byl komunistický režim zaskočen. Po určitém váhání a diskusích se rozhodl zareagovat masivní propagandistickou kampaní, jejímž cílem bylo dehonestování představitelů Charty 77, zdůraznění kvalit socialismu a demonstrace jednoty kulturních elit s politikou Komunistické strany Československa (KSČ). Od druhého týdne ledna 1977 začala hlavní masmédiá produkovat články a pořady odsuzující Chartu 77 a brzy je zaplavily protestní rezoluce pracujících proti Chartě 77, kterou si však žádný občan nemohl přečíst. Ve druhé polovině ledna se charakter kampaně mírně proměnil, přibýly reakce známých a populárních osobností, jež vystoupily proti Chartě 77 a veřejně podporovaly politiku komunistické strany. Paralelně probíhalo trestní stíhání a policejní šikana chartistů. V té době se vedení KSČ rozhodlo, že podporu politice strany musí demonstrativně vyjádřit celá umělecká obec. Na konec ledna a počátek února byla svolána dvě shromáždění. Organizaci akce dostaly na starost umělecké svazy. Dne 28. ledna byli do Národního divadla pozváni významní českoslovenští umělci, herci, výtvarníci, skladatelé, divadelníci, taneční-

ci nebo architekti. O týden později, 4. února, se sešli tzv. populární umělci v Divadle hudby.<sup>5</sup>

## Organizace korespondenčního sběru podpisů

Anticharta je dnes spojena především s ikonickými záběry umělců v Národním divadle a Divadle hudby, herečkou Jiřinou Švorcovou a zpěvákem Karlem Gottem za řečnickými pulty, podepisujícími se populárními herci na rudě předtištěných arších s provoláním *Za nové tvůrčí činy ve jménu míru a socialismu* a s nekonečnými seznamy jejich jmen vycházejících na pokračování v denním tisku.

Umělecké svazy byly odpovědné za přítomnost svých členů v Národním divadle 28. ledna 1977, kde proběhla hlavní část Anticharty před televizními kamerami.<sup>6</sup> Tam byli seznámi nejznámější umělci a všichni národní a zasloužilí umělci. Setkání se však nemohli účastnit všichni členové uměleckých svazů, proto dostaly svazy za úkol zajistit písemný souhlas s *Provoláním (Provolání československých výborů uměleckých svazů)* také od těch členů, kteří v Národním divadle nebyli.

Celkem detailní pohled na chod uměleckých svazů v rámci kampaně proti Chartě 77, jejich činnosti při organizaci sběru podpisů a jejich následné „distribuce“ k propagandistickému využití poskytují archivní fondy Svazu českých dramatických umělců (SČDU) a Svazu českých výtvarných umělců (SČVU), uložené

v Národním archivu. Podávají tak unikátní svědectví o tom, jak byla tato kampaň v uměleckých svazech „odspodu“ organizována.

Na centrálních uměleckých svazů byly sestaveny zvláštní „podpisové štáby“. Jejich prací bylo koordinovat sběr podpisů, porovnávat seznamy členů a došlých podpisů a urgovat ty, od nichž ještě nedošly. Seznamy signatářů se každý den předávaly do Československé tiskové kanceláře (ČTK), na ministerstvo kultury a na Ústřední výbor (ÚV) KSČ. Předseda SČVU Jiří Černý vyzval jeho členy cyklostylovaným dopisem k podpisu. V následujících dnech přicházely stovky souhlasů s Antichartou od členů tohoto uměleckého svazu.

Formy korespondenčních podpisů byly rozmanité. Od rukou připsaného slova *Souhlasím* na dopisu s výzvou přes telegramy, osobní dopisy, souhlasy výtvarně pečlivě zpracované, podobné grafickým listům, někdy dlouhé a razantní výzvy po tvrdém vypořádání se s nepřáteli a zrádci z řad chartistů a mnohastránková vyznání komunistické straně.

Pro ilustraci můžeme citovat části některých z nich: *Vážení soudruzi! Pečlivě a starostlivě jsem sledoval nové pokusy nenapravitelných falešných proroků. Připojte můj podpis k prohlášení W. Záhorského v N[árodním] D[ivadle]. Nemohu v ničem nesouhlasit s prohlášením v N. D. a na adresu těch prvních chtěl bych jim jen připomenout leta dřívější. Váš akad. mal. prof. Vojtěch BERKA.* Jiný dopis: *Jako občan, kterému je naše vlast nadevše drahá,*

<sup>1</sup> Od obhajoby lidských práv k demokratické revoluci 1977–1989. Konference k 30. výročí Charty 77 (Praha 21.–23. 3. 2007). ÚSD AV ČR – FF UK, Praha 2008 a BLAŽEK, Petr (ed.): *Tentokrát to bouchne. Edice dokumentů k organizaci a ohlasům kampaně proti signatářům Charty 77 (leden–únor 1977). Sborník dokumentů vydaný k mezinárodní vědecké konferenci u příležitosti 30. výročí vzniku Charty 77, konané ve dnech 21. až 23. března 2007.* FF UK – Odbor archiv bezpečnostních složek MV ČR, Praha 2007.

<sup>2</sup> Např. PEŇÁŠ, Jiří: *Držet lyru a krok.* Respekt, 1997, roč. 8, č. 7 – viz <https://www.respekt.cz/tydenik/1997/7/drzet-lyru-a-krok> (citováno k 9. 6. 2020) nebo POKORNÁ, Terezie – KARLÍK, Viktor (eds.): *Anticharta. Revolver Revue*, Praha 2002.

<sup>3</sup> Divadlo hudby bylo v roce 1977 jednou ze scén Hudebního divadla v Karlíně. Sídliho v sále budovy ČTK v Opletalově ulici. Dnes je v něm Divadlo Radka Brzobohatého.

<sup>4</sup> Podle neověřených vzpomínek televizních techniků byl přenos z Národního divadla barevný, ale kvůli technické vadě se zachoval černobílý záznam.

<sup>5</sup> Akademický malíř Vojtěch Berka (1916–1991). Zjevně jde o omyl pisatele. Herec Bohuš Záhorský (1906–1980) v Národním divadle projev neměl a byl jen „řadovým signatářem“ Anticharty.

<sup>1</sup> Schvalovací projekce dokumentárního filmu *Anticharta, mechanismus loajality* (Česká televize 2017, režie Pavel Křemen).

<sup>2</sup> Například diplomové práce ŽELEZNÝ, Jakub: *Mediální kampaň proti Chartě 77 jako vrcholný příklad komplexní komunistické propagandy.* FSV UK, Praha 2011 – viz <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/104053/> nebo KOSINA, Aleš: *Režimní kampaň proti Chartě 77 na stránkách Rudého práva.* FSV UK, Praha 2009 – viz <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/8001131379/?lang=cs> (obě citováno k 9. 6. 2020).

<sup>3</sup> Např. CAJTHAML, Petr: *Charta 77 a komunistická propaganda.* In: DEVÁTÁ, Markéta – SUK, Jiří – TŮMA, Oldřich (eds.): *Charta 77.*







v rozhodující chvíli „nestát mimo“ a demonstrovat svůj souhlas s politikou vládnoucí komunistické strany.

Na základě dokumentů předsednictva Svazu českých výtvarných umělců a Svazu českých dramatických umělců dochovaných v Národním archivu si můžeme udělat představu o tom, jak v nich byla Anticharta organizována. Pracovníci „podpisových štábů“ seznamy signatářů několikrát denně prověřovali, odškrtovali, kdo podepsal a kdo ještě ne, a aktualizované je odesílali do ČTK, do *Rudého práva*, na ÚV KSČ a na ministerstvo kultury. Vedení svazu také řadilo jména signatářů podle důležitosti, a ti byli propagandisticky využiti jako první. Paradoxně své podpisy posílali také nečlenové uměleckých svazů – jejich podpisy se evidovaly, ale nezveřejňovaly.<sup>9</sup>

Koncem února přišel do ústředí ČSVU pokyn z ÚV KSČ, že zveřejňování jmen signatářů končí v sobotu 12. února 1977 a je třeba ukončit i sběr podpisů.<sup>10</sup> Členům podpisových štábů pak vedení uměleckých svazů navrhlo za mimořádnou pracovní činnost nad rámec povinností finanční odměny.<sup>11</sup>

Na základě provedeného výzkumu bylo možné objasnit, jak byl organizován sběr podpisů u umělců, kteří se neúčastnili shromáždění v ND/Divadle hudby, jak s nimi bylo dále nakládáno a jak probíhala koordinace mezi ÚV KSČ a uměleckými svazy.

### Rozhovory s účastníky Anticharty

V rámci příprav na natáčení dokumentárního filmu byly v roce 2016 provedeny rozhovory s vět-

ším vzorkem pamětníků. Jejich smyslem bylo vnést nové poznatky k organizaci této propagandistické kampaně v oblastech, kde chybějí archivní materiály, jako jsou okolnosti podpisu provolání na shromážděních v Národním divadle a v Divadle hudby, které nyní bývá prezentováno jako odsudek Charty 77 a souhlas s politikou KSČ, zjistit, zda existovala povinnost osobně se těchto shromáždění zúčastnit, a případně trest za odmítnutí účasti a podpisu.

Respondenty byli účastníci Anticharty z obou „setkání“, umělci, kteří Antichartu nepodepsali, ti, kteří ji podepsali korespondenčně nebo později osobně, iniciátoři a organizátoři kampaně. Celkem bylo osloveno 40 respondentů, jimž byly položeny otázky:

- Jak jste se dostal na shromáždění umělců v Národním divadle nebo Divadle hudby?
- Byl jste dopředu informován o tom, o jakou akci se jedná?
- Jaký dokument jste podepsal a kde?
- Bylo možné se shromáždění a podpisu vyhnout? Stihl vás pak za to nějaký trest?

Z takto provedeného jednoduchého průzkumu vyplývá několik zajímavých postřehů, na nichž se shoduje více respondentů:

Je pravděpodobné, že v Národním divadle byly mimo červeně předtištěných archů, do nichž se před kamerami na jevišti a v Alšově síni podepisovali hlavně významní umělci, ve vstupním vestibulu divadla také klasické prezenční listiny, rozdělené podle jednotlivých divadel. Do nich se podle vzpomínek více respondentů

příchozí také podepisovali. Nutno podotknout, že tyto prezenční listiny ani originály podpisových archů z obou divadel, Národního i Hudby, se dosud nepodařilo najít.

Přestože očeřující kampaň proti Chartě 77 běžela déle než dva týdny, shodují se respondenti přítomní na shromáždění v Národním divadle v tom, že nevěděli, co je na akci čeká, nevěděli, že shromáždění bude přenášet Československá televize (ČST), a to dokonce v přímém přenosu, a že se bude podepisovat něco, co bude později veřejně prezentováno jako jejich souhlas s politikou KSČ. To však nelze říci o účastnících druhého shromáždění populárních umělců v Divadle hudby, jež se konalo o týden později.

Paradoxní je, že jména některých umělců, kteří byli na shromáždění pozváni, ale nedostavili se a *Provolání* nepodepsali, přesto v seznamech jeho signatářů vyšla. Jako příklad lze uvést divadelníka Jiřího Suchého a několik dalších umělců. Problém mohl vzniknout tak, že s organizátory komunikovali, omlouvali například svoji neúčast a exaktně se přitom od akce nedistancovali. Známé a populární osobnosti byly zvány telefonicky, dopisem nebo osobně. Pro Jiřího Suchého bylo dokonce posláno auto. Režim potřeboval, aby se populární tváře akce zúčastnily a pomohly přesvědčit váhající veřejnost.

Většina respondentů se shodla na tom, že účast v Národním divadle byla povinná. Z oblastních divadel do něj byly vypravovány speciální autobusy, slovenští umělci přijeli vlakem.

Pouze několik umělců se shromáždění v Národním divadle nebo Divadle hudby nezúčastnilo a Antichartu ani později nepodepsalo. Během výzkumu se autor nesetkal s žádným případem, že by byl někdo za odmítnutí podpisu Anticharty potrestán.<sup>12</sup>

Pro případ užití metody orální historie je také zajímavá konfrontace vzpomínek respondentů po čtyřiceti letech s autentickými videozáznamy, kdy se projevuje jakási racionalizace, tedy potlačení skutečných prožitků a jejich diametrálně odlišná interpretace. Někteří například tvrdí, že podepsali pouze prezenční listinu u vchodu, ačkoliv televizní záznam nebo fotografie dokazují opak.<sup>13</sup>

Z rozhovorů na téma Anticharty vybočuje reflexe zpěvačky Evy Pilarové, která uvedla, že ona i ostatní účastníci dopředu znali účel shromáždění, věděli, jaké prohlášení podepisují a že nepodepsali prezenční listinu při příchodu, ale provolání *Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru* na závěr akce. Jako motivaci většiny označila strach ze ztráty pracovních možností a nadstandardních příjmů.

Některé známé osobnosti, které pronášely diskusní příspěvky, na shromáždění předem obdržely od organizátorů texty, ale jejich autory neznaly. Výjimkou je hudebník Karel Vágnér, jemuž napsal projev významný televizní publicista Ota Nutz,<sup>14</sup> jenž byl při politických čistkách v roce 1969 z televize vyhozen.

Při zpětném hodnocení události většina respondentů (signatářů *Prohlášení*) nejčastěji použila slova jako „podraz“, „podvod“ a „zneužití“.

Přínosná jsou také svědectví strůjců kampaně. Za všechny lze jmenovat

bývalého ideologického tajemníka ÚV KSČ Jana Fojtíka a bývalého generálního tajemníka ÚV KSČ Miloše Jakeše. Fojtík se prezentoval jako člověk, který byl od začátku proti takto vedené mediální kampani. Údajně zůstával názor události kolem Charty 77 na veřejnosti nerozvířovat, chartisty v rámci zákonů potrestat jako zrádce národa, ale jinak o nich důsledně mlčet. Vzhledem k jeho tehdejší nemoci však zvítězily síly, které chtěly odpovédět propagandistickou akcí. Fojtík si prý uvědomoval, že toto „divadlo“, jak shromáždění nazval, pomůže opozici, aby se zviditelnila. Zároveň údajně vystupoval proti tomu, aby občané odsuzovali něco, co neznali.

Jakeš<sup>15</sup> v rozhovoru prohlásil, že vzhledem k probíhající intenzivní mediální kampani mohl každý účastník shromáždění vědět, proti komu je zaměřena a pod co se umělci podepisují. Oba bývalí komunističtí funkcionáři shodně označili za ideového autora kampaně proti Chartě 77 bývalého vedoucího kulturního oddělení ÚV KSČ Miroslava Müllera.

Předsedkyně Svazu dramatických umělců Jiřina Švorcová zase mimo jiné objasnila význam podpisu Jana Wericha a cesty, jak dosáhli toho, aby pod Antichartou zůstal. V rozhovoru s autorem tohoto textu, zaznamenaném na videokameru v roce 2009, to vysvětlila takto: *Byla jsem účastna telefonátu, že pan Werich žádal, aby jeho jméno bylo vyškrtnuto z podpisové listiny, [...] protože myslel, že podepisuje prezenčku. To byla jako velice nepřijemná situace, já jsem sháněla [předsedu vlády Lubomíra] Štrougala nebo někoho a [ředitel vinohradského divadla] Zdeňka Míku napadl [herec]*

*Miloš Kopecký, protože věděl, že je ve velice přátelském vztahu s Werichem. A Kopecký řekl: „Rozumím, jedu“, a ten Werichův podpis tam zůstal.*

### Dopisy proti komunistům

I když se to může zdát překvapivé, lze v Národním archivu i v archivu České televize dohledat také dopisy od lidí, kteří se s tažením proti Chartě 77 nemohli smířit a proti kampani protestovali. Byly podepsané i anonymní a přicházely do redakcí sdělovacích prostředků i na ústřední výbor komunistické strany. Pisatelé v nich převážně žádali komunisty, aby nešíkanovali a nepomlouvali zastánce lidských práv, protože jsou to stateční lidé, a aby sami dbali na dodržování občanských svobod.

*Konečně se našlo v naší zemi několik odvážných lidí, kteří se nebáli říci Vám pravdu a smýšlení 90 % národa. Jak dějiny ukázaly, žádné bezpráví a útlak netrvá věčně. Jednou se o Vás budou děti ve škole učit jako o zrádcích národa a o inkvizitorech jako v době terma. Chcete udělat z lidí nemyslící stádo ovcí, neustále musíte lhát, abyste zahladili svoje špatnosti, které provádíte s národem. Okrádáte lidi a tvrdíte jim, že pro ně děláte dobro. Nestydíte se prodávat Československo za špinavé peníze Rusům jen proto, aby Vy jste se měli dobře. Bojíte se obsah Charty zveřejnit, protože by si lidé uvědomili, že všechno, co se tam píše, je svatá pravda, a to Vy nemůžete potřebovat... Dopis je nadepsán „Několik slov k Chartě“ a jeho autorem je František Kovařík z Plzně.<sup>16</sup>*

Dopisy občanů, kteří se proti agresivní kampani ohradili, měly různou

9 Dne 1. 3. 1977 poslal předseda Svazu českých výtvarných umělců Jiří Černý hlášení na ÚV KSČ bližší neurčenému soudruhu Stoklasovi a na ministerstvo kultury také bližší neurčenému soudruhu Jiránkovi: *Vážení soudruzi, SČVU sděluje, že do 28. 2. 1977 podepsalo Provolání [...] 2106 členů evidovaných a nečlenů SČVU. [...] Podpisy členů i nečlenů jsou zaznamenány na jejich členských kartách* (sic). Svaz měl v té době jen 478 členů...

10 Citace z dokumentu, ve kterém pracovník ÚV KSČ úkoluje zástupce uměleckých svazů: [...] 10. 2. [1977] volal s. Stoklasa z ÚV KSČ, že *publicita ve sdělovacích prostředcích končí v sobotu [12. 2.], poslední podpisy Četce poslat v pátek, kdyby jich bylo strašně moc, udělat z nich výběr. Podpisovou akci vést dál, oznamovat ÚV KSČ dál, Četce už ne. NA, f. Svaz českých výtvarných umělců – ústřední výbor, Praha, k. 399.*

11 Tamtéž, f. Svaz českých dramatických umělců, Praha, k. 064, zápisy z vedení aparátu SČDU 1975–1982, Záznam č. 126 z vedení aparátu SČDU konaného 23. 2. 1977.

12 Těm, kteří dokázali tlaku odolat a *Provolání* nepodepsali, se nestalo nic, režim je nepotrestal. Je to i případ herce Jiřího Krampola, který byl vyzván k podpisu. Uvedený to však odmítl s argumentem, že mu *děda zakázal cokoliv podepisovat*. Antichartu také nepodepsali například herci brněnského Divadla Husa na provázku a několik dalších umělců. *Anticharta, mechanismus loajality* – viz <http://www.ceskatelevize.cz/porady/11565547623-anticharta-mechanismus-loajality/21656226618> (citováno k 18. 5. 2020).

13 *Anticharta, mechanismus loajality*.

14 Ota, též Otto Nutz (1939–2000), byl český rozhlasový a televizní reportér, publicista a dokumentarista, bývalý člen týmu dříve významného publicistického pořadu *Zvědavá kamera*, vysílaného v letech 1965–1968.

15 *Anticharta, mechanismus loajality*.

16 NA, f. KSČ – Ústřední výbor, Gustav Husák, 1977, k. 590.



Několik slov k Chartě.

Konečně se napsalo v naší zemi několik odvážných lidí, kteří se nebáli říci věc pravdu a smyšlní 90tí% národa. Jak dějiny ukázaly žádná bezpráví a útlak netrval věčně. Jednou se o vás budou děti ve škole učit jako o zrádcích národa a inkvizitorech jako v době/ tému- Chcete udělat z lidí nevyšlící stádo ovcí. Neustále musíte lhát, abyste zahlavili ty špatnosti, které provádíte s národa. Okřádáte lidi a tvrdíte jim, že pro ně děláte dobro. Nestydíte se prodávat Československo za špinavé peníze Rusům, jen proto, aby vy jste se měli dobře. Bojíte se obava Charty uveřejnit, protože by si lidé uvědomili, že všechno co se tam píše je svatá pravda a to vy namáháte potřebovat. Váhali jste nos do ohně a teď nad námi práskáte bičem. Chcete vyloučit lidi z hlavy, že to co je na celém světě pravda, u vás je lež a zase naopak.

Víme jak je to s podepisováními rezolucí proti Chartě. Především KSČ na závodech něco napíše a pak na schůzi to dají lidem popsat a být, když to někdo odcítí, stáli by se i jejich vnučotata.

Chcete, aby jen odsuzovali Charty za to, že Corvolet byl vězněn pro svoje smyšlení o smrti naše lidi zavírate za to samé, jako jste to udělali s domácími autory Charty.

Když nějaký ten lump z toho vašeho spolku zlodějí umě, většina lidí si řekne, zase máme o jednu pijavici na krku ušít. Vy to dobře víte a musí to být pro vás hrozné posyšení, když vás toli lidé nenávidí a proklíná

Frant. Kovář  
P l z o ň

Příklady dopisů, které přicházely na ÚV KSČ a do médií na protest proti kampani dehonestující Chartu 77 a její představitele

Foto: NA

formu, od korespondenčních lístků s textem *Také já souhlasím s Chartou 77* až po rozsáhlé analytické texty. Jako příklad lze uvést dopis (podepsaný, leč jméno je špatně čitelné), který dorazil na ÚV KSČ 13. ledna 1977: *Tak zase hon na čarodějnice. Vlastně nejde o nic nového. My starší máme všichni v paměti rok 1950, kdy se odevšad posílaly rezoluce, že „lid nedopustí“ a „smrt zrádcům“.* Tenkrát si [komunistická]

strana čistila svoje vedení, ale pak jí došlo, že si udělala na své pověsti příliš černou čmouhu. Proto si umyla ruce jako Pilát a p. Dr. Husák prohlásil, že strana se od toho distancuje. Doufala, že tím je všechno v pořádku. Nepochybují, že to nyní dopadne obdobně, i když tentokrát jde o ty „zaprodané“ buržousty. Zase si po čase strana umyje ruce a Dr. Husák č. 2 prohlásí, že se od toho strana distancuje. Bohužel však už nikdo

ubohým zaprodancům nenahradí a nenapraví utrpená příkoří. A ještě jeden, tentokrát nepodepsaný dopis stojí za zmínku: *Soudruzi, jestli jste dali pokyn k rozpoutání teroru proti vlastencům, udělali jste velkou chybu. Svět konce 70. let není světem 50. let, kdy jste mohli beztréstně vraždit. Jaký smysl má zatím několik čelných představitelů české kultury? Budete-li v teroru pokračovat, bojte se budoucnosti!*<sup>17</sup>

Věc: Charta 77

Veřejné mínění žádá:

- 1./ Zveřejnění celé Charty 77, neboť chceme znát, co máme odsoudit,
- 2./ Zavedení dialogu s autory Charty, jak si přejí autoři,
- 3./ Respektování Helsinských dohod ve skutečnosti skutkem, nikoliv jen frázemi,
- 4./ Aby autoři Charty nebyli v žádném případě trestáni a šikanováni,
- 5./ Vypsání řádných voleb, ne volebního podvodu, jak se dělá v posledních letech.

Věřte, že veřejné mínění je jiné, než to, co si Vy myslíte!

Páří

17 Tamtéž.

Podobné dopisy přicházely i do Československé televize: *Včera 13. 1. 1977 jsem sledoval kritiku nějakého pamfletu pod názvem Charta 77, kterou jste vysílali v prvním vydání T[elevizních]N[ovin]. Někteří pracující, kteří zasílají své dopisy, něco odsuzují, ale neví vlastně co. Já osobně také nevím, o co jde, neboť nikde nikdo nic nevydal ani nevysílal text toho, jak vy říkáte, pamfletu. Z dopisů, které jste četli v TN, číší nenávist a zloba, ale nikdo z nás vlastně neví proč. Nebo někdo z Vás dělá z národa stádo nemyslicích individuí, která nemohou posoudit, co je dobře a co je vlastně špatné. Dále pisatel vyjádřil obavy, že bude za svůj dopis, jenž podepsal, postižen. Na závěr citujeme z dopisu, který asi nejvýstižněji charakterizuje obvyklý obsah vzkazů ohrazujících se proti agresivní kampani: *Všechn náš lid, dělnická třída, komunisté očekávají, kdy se přestanete schovávat za vyprovokované rezoluce a vystoupíte v otevřeném dialogu proti signatářům Charty 77. Jaroslav Hašek napsal historicky platnou pravdu, kde není politická opozice, tam je bahno. A proto ať žije svoboda!*<sup>18</sup>*

#### Substituční zdroje televizních archivů

Výzkum se také snaží zmapovat roli ČST v mediální kampani proti Chartě 77. Televize převzala počátkem sedmdesátých let výsadní postavení po rozhlasu, bylo to moderní médium, které si získávalo diváky různými seriály s množstvím populárních umělců. Také proto ji komunističtí ideologové zvolili jako hlavní prostředek kampaně.

Pořady produkované ČST v rámci Anticharty byly následující: komentáře v *Televizních novinách*, ohlasy pracujících a různé rezoluce, speciální přílohy *Televizních novin*, aktuální besedy, dehonestiční medailony představitelů Charty 77, dezinformační dokumentární filmy, individuální vystoupení osobností proti

Chartě 77 a oba symptomatické přenosy ze shromáždění československých umělců v Národním divadle a v Divadle hudby.

Prostřednictvím obrazovky ČST varovaly před Chartou 77 také známé osobnosti: 15. ledna 1977 vystoupil atlet Emil Zátopek, 17. ledna spisovatel Jiří Šotola, 30. ledna se herec Ladislav Pešek vyjádřil v souvislosti s Antichartou, že dělá sedmdesát let divadlo, prožil dobré i zlé, chce klid na práci a nemá rád diskriminaci. Ve stejný den jeho kolega Karel Höger prohlásil, že v republice se bude divadlo hrát dobře, protože stát kulturu výrazně dotuje.

Československá televize se také snažila vytvořit negativní obraz jednotlivých čelných představitelů Charty 77. Redaktoři ve spolupráci s pracovníky ministerstva vnitra vytvářeli manipulativní, tendenční a lživé obrazy jejich osobností. Podobné „medailonky“ produkovala i další hlavní masmédiá, ale televize disponovala tajnými odposlechy, skrytě natočenými obrazovými záznamy a fotografiemi, které jí dodávala Státní bezpečnost (StB).

Pořadů, jež ČST vyprodukovala v rámci Anticharty, byly desítky, ale našla se jich pouze část. Často šlo o samostatné reportáže nebo předtvočené vstupy, někdy bez zvuku, které byly součástí větších zpravodajských celků – například *Televizních novin*. Důvody byly technické, protože význam pořadů nebo celého vysílání na magnetické rekordéry tehdy ještě nebyl obvyklý.

Například *Televizní noviny* a další studiové výstupy začala Československá televize systematicky zaznamenávat a tím i archivovat až od roku 1980 na zařízení quadrupelex, později U-MATIC. Dochovala se tedy nebo byla nalezena jen část pořadů. Jde například o reportáže natočené na 16mm kameru a vkládané do *Televizních novin* nebo o některé pořady zaznamenané a archivované

na zařízení quadrupelex, nikoliv tzv. spojovák – tedy například průvodní slovo moderátora.

Základním pramenem pro získání uceleného obrazu o roli ČST v kampani proti Chartě 77 jsou zprávy o vysílání, tedy protokoly, do nichž se zapisoval obsahový a technický průběh vysílání a především změny oproti plánovanému programu. A protože Anticharta byla mimořádná a neplánovaná mediální operace, lze jediné v nich dohledat názvy a zaměření pořadů, které televize skutečně vysílala. Protože se však část pořadů z technických důvodů, jak bylo uvedeno výše, nedochovala, bylo přistoupeno k dohledávání mediálních výstupů Československé televize v tzv. substitučních zdrojích. Předpokládalo se, že vysílání monitorovaly tiskové agentury okolních zemí, československé redakce rozhlasových stanic Hlas Ameriky a Svobodná Evropa (RFE), oficiální cenzurní orgán – Federální úřad pro tisk a informace (FÚTI), STB a standardně ČTK, která z pořadů porizovala informační svodky pro další československá masmédiá. To se částečně potvrdilo, takže dnes můžeme analyzovat řadu dalších výstupů, jež Československá televize a rozhlas v rámci Anticharty vyprodukovaly.

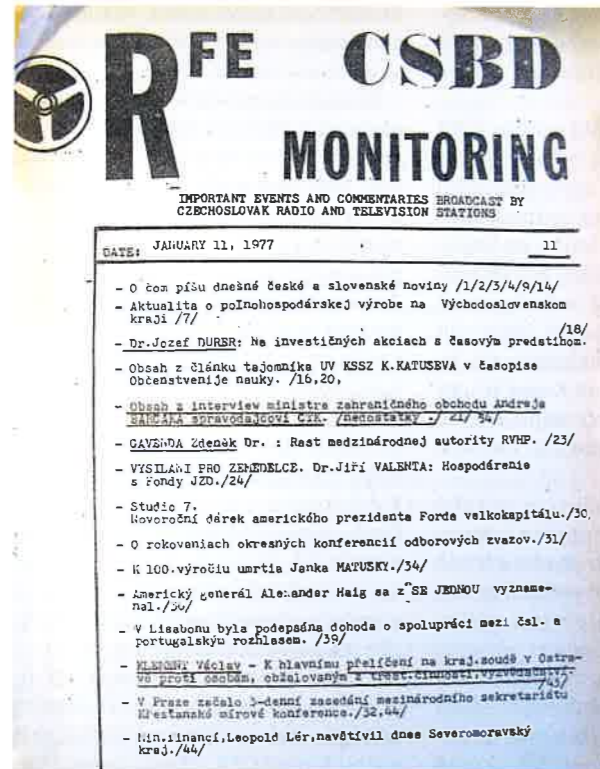
Pořady byly přepsány a hlavní část transkripce se našla v archivu RFE<sup>19</sup> v Praze v rámci denního monitoringu čs. masmédií, určených pro českou redakci RFE a sekundárně pro vládu USA. Množství přepisů hlavních pořadů Československého rozhlasu a televize se také dochovalo na mikrofilmu v archivu ČTK.

Na vídeňské univerzitě, která spravuje archiv rakouské veřejnoprávní televize ORF, se dokonce podařilo najít nezpracované televizní záznamy, zřejmě z produkce brněnského studia ČST, jež měly sloužit jako „hlasy lidu“ proti Chartě 77. O tom, jak se do ORF dostaly, není v archivní databázi zmínka, ale pravděpodobně je v rámci propagandy poskytla

18 Dopisy se nacházejí ve Spisovém archivu Archivu programových fondů ČT.

19 Za zprostředkování těchto dokumentů děkuji historikovi PhDr. Petru Blažkovi, PhD.





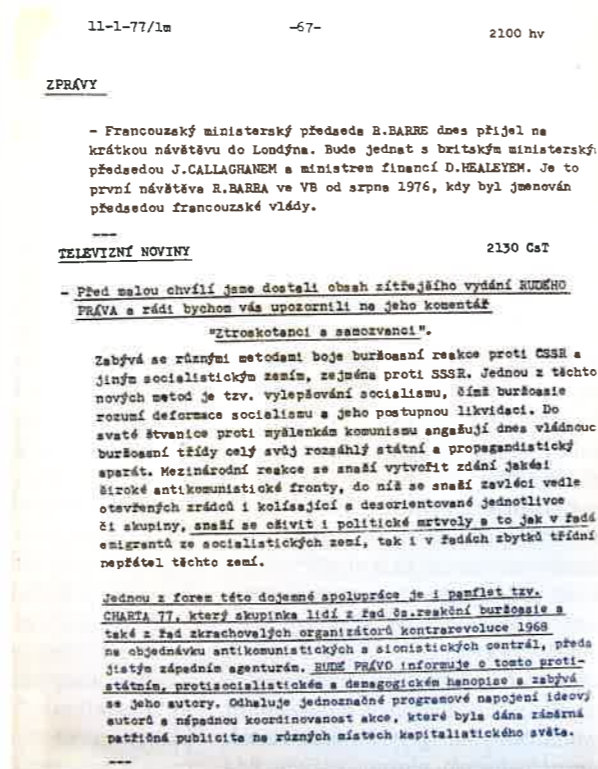
Monitoring čs. médií pro RFE ze dne 11. 1. 1977 a anonce stěžejního textu „Ztroskotanci a samozvanci“ ze zpravodajské relace ČST

Foto: Archiv RFE Praha



Fotografie z televizního vystoupení vojáka ČSLA a „ženy z lidu“ k Antichartě z nesestříhaných materiálů ČST nalezených v archivu ORF ve Vídni

Foto: Archiv ORF



Rakušanům sama ČST. Jsou na nich vojín Československé lidové armády (ČSLA) a „prostá žena“, kteří varují před Chartou 77, vychvalují „jistoty komunistického zřízení“ a vyzývají „nespokojence“, aby opustili repub-

liku a zamířili k jižním sousedům. Žena na záznamu naléhavě sděluje: *I když máme stálý nedostatek pracovních sil, chtěla bych říci, že si vystačíme na svoji práci sami. Tedy především bez těch, které známe jako autory takzvané*

*Charty 77, asi se jim tu nelíbí. Chtěla bych jim doporučit, využijte nabídky rakouské vlády a odejděte z naší vlasti, nám se rozhodně po vás styškat nebude!* Někde tady lze najít zrod budoucí akce StB „Asanace“.

### Centrum versus regiony

Výzkum proběhl také v oblasti tištěných mediálních výstupů v regionech s cílem objasnit, jestli i lokální tiskoviny sdílely kánon proti Chartě 77 podobně jako ty celostátní. Cílem výzkumu bylo porovnat intenzitu kampaně a zjistit, zda ji vedly samostatně, nebo jen přetiskovaly texty celostátních masmédií.

Pro potřeby sdělovacích prostředků a pro základní organizace KSČ vydalo v lednu 1977 Oddělení propagandy a agitace ÚV KSČ instruktážní brožuru s názvem *Ve jménu socialismu*

a *šťastného života – proti rozvrtníkům a samozvancům*. Obsahovala mj. instrukce, jak vysvětlit, že Charta 77 není zveřejněna, jak objasnit jednotlivé cíle chartistů, či profily klíčových osobností, například MUDr. Františka Kriegla (šlo o nejčastěji dehonestovanou osobnost v rámci Anticharty, zřejmě pro jeho postoje v roce 1968 a židovský původ), Václava Havla nebo Pavla Kohouta. Tyto instrukce jsou v regionálních tiskovinách dobře patrné. Hlavní podporu měla Anticharta v tehdejších hlavních československých masmédiích: v Československém rozhlasu, Československé

televizi a *Rudém právu*. Do kampaně se v různé míře zapojila i další československá periodika. Šlo o tisk, jehož vydavateli byly okresní výbory (OV) KSČ a okresní národní výbory (ONV). Až na liberecký *Vpřed*, vycházející dvakrát týdně, šlo o týdeníky a byly vybrány tak, aby reprezentovaly různé okresy ČSR mimo velká města. Pro porovnání intenzity kampaně byl sledován počet článků, které byly v rámci Anticharty otištěny, datum jejich vydání, počet řádků jednotlivých článků (pouze orientační údaj), celkový počet článků a celkový počet řádků.

### Příklady některých zkoumaných týdeníků:

**Hraničář** (místo vydání: Cheb, typy článků: redakční/autorské/ohlasy, převzaté články z *Rudého práva*: ne, počet článků v kampani: 3, délka kampaně: 30 dnů)

Článek	Datum	Řádků	Strana	Převzatý	Druh
Plná podpora politiky strany	10. 1. 1977	96	1	ne	redakční
Vlna protestů proti Chartě 77 stále trvá	25. 1. 1977	40	1, 2	ne	redakční
Chceme se podílet na velikosti doby	8. 2. 1977	124	3	ne	redakční/rozhovor
<b>Celkem</b>		<b>260</b>			

**Vpřed** (místo vydání: Bruntál, typy článků: redakční/autorské/ohlasy, převzaté články z *Rudého práva*: ne, počet článků v kampani: 7, délka kampaně: 29 dnů)

Článek	Datum	Řádků	Strana	Převzatý	Druh
Jidášům pšenice nepokvete	20. 1. 1977	72	1	ne	redakční
Jsou ubozí a trapní	27. 1. 1977	35	1	ne	redakční
Odsuzujeme pomlouvačnou kampaň	27. 1. 1977	21	1	ne	ohlasy
Nedáme jim šanci	3. 2. 1977	31	1	ne	ohlasy
Za koho vlastně hovoří	3. 2. 1977	56	3	ne	ohlasy
Usvědčují se sami	3. 2. 1977	37	3	ne	redakční
Prohlášení řeckých občanů	17. 2. 1977	38	1	ne	ohlasy
<b>Celkem</b>		<b>290</b>			



**Palcát** (místo vydání: Tábor, typy článků: redakční/autorské/ohlasy, převzaté články z **Rudého práva**: ne, počet článků v kampani: 4, délky kampaně: 22 dnů)

Článek	Datum	Řádků	Strana	Převzatý	Druh
Republiku si rozvracet nedáme	19. 1. 1977	44	1	ne	redakční
Potrestat zrádce!	19. 1. 1977	52	1	ne	ohlasy, redakční
Oprávněné rozhořčení	26. 1. 1977	47	1	ne	redakční
Pádná odpověď	9. 2. 1977	38	1	ne	ohlasy, redakční
<b>Celkem</b>		<b>181</b>			

Intenzita kampaně v regionálním tisku – srovnání

Titul	Město/Okres	Kraj	Trvání/počet dní	Počet článků	Řádky celkem
Budovatel	Beroun	Středočeský	29	5	250
Cesta Vysočiny	Havlíčkův Brod	Vysočina	22	4	134
Hraničář	Cheb	Karlovarský	30	3	260
Krkonošská pravda	Trutnov	Královéhradecký	22	7	426
Nástup	Chomutov	Ústecký	14	3	370
Nástup	Pelhřimov	Vysočina	29	3	108
Naše slovo	Šumperk	Olomoucký	15	4	284
Nové Svitavsko	Svitavy	Pardubický	15	3	126
Nové Valašsko	Vsetín	Moravskoslezský	15	8	574
Nový život	Břeclav	Jihomoravský	14	5	402
Palcát	Tábor	Jihočeský	22	4	181
Rozvoj	Most	Ústecký	20	3	208
Vpřed	Liberec	Liberecký	29	15	1583
Vpřed	Bruntál	Moravskoslezský	29	7	290
Zář	Ml. Boleslav	Středočeský	6	3	77
Zítřek	Písek	Jihočeský	16	4	224

Rešerše ukázala, že kampaň proti Chartě 77 na stránkách regionálního tisku byla vedena jako nadstavba kampaně v celoplošných sdělovacích prostředcích, tzn. že místní noviny nepřetiskovaly texty z hlavních

masmédií, ale přinášely stanoviska místních obyvatel a významných osobností, stejně jako pracujících místních podniků a společenských organizací. Tím se vytvářela iluze celospolečenského konsenzu, tedy

odmítnutí Charty 77 z centra i regionů. Texty byly zpravidla trojího druhu: odmítnutí Charty 77 redakcí, protestní dopisy občanů regionu a informace o zvýšení pracovních závazků, případně žádosti o potres-

tání „zrádců“. Výjimečně se objevily i články komparativní – redakce se rozhodla argumentačně vyvracet teze z prohlášení Charty 77, což je paradox, protože prohlášení Charty 77 nebylo nikdy zveřejněno.

Rétorika redakčních textů, protestních dopisů občanů a rezolucí pracujících vycházela z klíčových článků **Rudého práva** (*Ztroskotanci a samozvanci*<sup>20</sup>, *Republiku si rozvracet nedáme*<sup>21</sup>) a výše zmíněné instruktažní brožury *Ve jménu socialismu a šťastného života – proti rozvratníkům a samozvancům*. Nejčastěji zazníval klasický bolševický výrok: *Republiku si rozvracet nedáme!* Pro zajímavost lze uvést využití formy kritické básně, karikatury, prohlášení řeckých občanů nebo infografiky.

**Anticharta = DNA národa?**

V únoru 1977 intenzita kampaně slábla a v březnu byla ukončena. Z hlediska stanovených propagandistických cílů je možné ji považovat za úspěšnou. Obyvatelstvo se podařilo zastrašit, chartisté zůstali osamoceni, umělecké elity byly zkompromitovány demonstrativní podporou totalitní moci a komunisté mohli dál legitimně porušovat lidská práva. Z hlediska politické strategie lze tuto mediální „operaci“ hodnotit jako neúspěch, protože zviditelnila malou skupinu lidí s odlišným politickým názorem, kolem nichž se postupem času utvořila vlivná politická opozice, která později, i za pomoci uměleckých „elit“, převzala moc v zemi.

Během Anticharty se však podobně jako za protektorátu nebo v padesátých letech ukázalo, jak snadno je česká většinová veřejnost manipulovatelná a ochotná bez důkazů přispěchat na pomoc tomu, kdo momentálně vládne. Až na to, že v sedmdesátých letech už nešlo o život...

Kampaň proti Chartě 77 také otevřela otázku o roli elit ve společ-

20 *Rudé právo*, 12. 1. 1977, s. 2.

21 *Tamtéž*, 13. 1. 1977, s. 1.

**Pomlouváčům**

*Vy, kteří vlast svou zradili jste, svou zemi rodnou – šťastný lid, jistoty naše socialistické zlobajně chtít byste rozbořili*

*Chcete nás vehnat znovu do smrti byste rádi přinesli, nechcete znát, že naše děti s radostí chodí do školek, do jesli.*

*Neznáte dobře, co je slův v továrnách, v polích, na zrádnými slovy jste nás pomluvíli. Jak jtdášům vám brzy dojde dech.*

*Řekneme vám to bez nadsázky, že jednotný je u nás lid, máme dosti sil a také lásky, že udržíme jednou provždy mír a klid.*  
JAN STACHA



Protichartistická báseň bývalého partyzána Jana Štacha uveřejněná ve vsetínském Novém Valašsku

Grafické varování před Chartou 77, součást designu kampaně v libereckém týdeníku Vpřed

Článek „Republiku si rozvracet nedáme“ na titulní stránce týdeníku Palcát, který vydával OV KSČ a ONV v Táboře

Hlavička týdeníku Hranicář vydávaného OV KSČ a ONV v Chebu

nosti, které zde sehrály klíčovou roli, protože pomohly svou (propůjčenou) autoritou a popularitou přesvědčit veřejnost, na čí stranu se přiklonit. Populární umělci byli využiti jako účinný propagandistický nástroj působící na široké masy obyvatelstva. Výzkum fenoménu Anticharty bude zřejmě pokračovat. Je jisté, že pro řadu badatelů představuje „svatý grál“ dosud nenalezený karton s podpisovými archy z Národního divadla



ORGAN OV KSČ A ONV V TÁBOŘE • Roč. XIX. • Číslo 3 • 19. ledna 1977, 20. ledna

**REPUBLICU SI ROZVRACET NEDÁME!**

**jevit činy**  
mů

**Potrestat zrádce**



VYDÁVA OKRESNÍ VÝBOR KOMUNISTICKÉ STRANY ČESKOSLOVENSKA A OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBOR V CHEBU

Grafické varování před Chartou 77, součást designu kampaně v libereckém týdeníku Vpřed

Článek „Republiku si rozvracet nedáme“ na titulní stránce týdeníku Palcát, který vydával OV KSČ a ONV v Táboře

Hlavička týdeníku Hranicář vydávaného OV KSČ a ONV v Chebu

a Divadla hudby. Pro československé umělce zase mohou být „svatým grálem“ mytické „prezenčky“, které se také dosud nenašly. I proto, že tato zdánlivě stará událost stále vyvolává zájem a někdy i vášně, stojí za to, s pomocí malých střípků, systematicky skládat obraz mechanismu této monumentální propagandistické akce, která je možná součástí DNA našeho národa.



## Studie a články

JAN ŠINDELÁŘ

Dílo nade všechna slova vypovídající  
Příběh sousoší Sbratření ..... 3

JAROSLAV ŠEBEK

Velehradská pouť 1985  
v církevně-politických kontextech ..... 15

JIŘÍ FRIEDL – ADAM ZÍTEK

Laskavě prosíme o zatčení...  
Politické represe v Polsku po druhé světové válce  
ve světle snah o emigraci přes ČSR ..... 27

LUCIE RÖMER

Časopis Im Herzen Europas  
ve službách propagandy? ..... 37

## Rozhovor

ALŽBĚTA MEDKOVÁ

Archeologie stalinismu  
Se Štěpánem Černouškem o archeologii lágrů,  
zmateném pohledu na stalinské represe a českém  
černobílém pohledu na Rusko ..... 46

## Dokumenty

PAVEL KŘEMEN

Nové poznatky ve výzkumu tzv. Anticharty ..... 56

## Příběh 20. století

ANNA CHLEBINA

Odysea „zapomenuté občanky“ Sofie Malyjlové ..... 68

MARKÉTA BÁRTOVÁ

Emilie Faitová-Kolářová  
Spolupracovnice komunistických bezpečnostních  
složek i jejich obětí ..... 75

## Galerie

MICHAL PEHR

K Benešově druhé volbě prezidentem  
O pozapomenutém cyklu litografií z roku 1946  
..... 95

## Události

Mladí umělci se zabývají připomínkou romského  
holokaustu ..... 106

Úloha umělce je úlohou apoštola. U příležitosti  
osmdesátých narozenin Milana Knížíka  
..... 111

Převoz urny popraveného dědečka z Drážďan  
do České republiky ..... 116

Recenze ..... 117

Paměť a dějiny – čtvrtletník, ročník XIV, 2020/02  
Vydává: Ústav pro studium totalitních režimů  
České republiky, Siwiewcova 2, 130 00 Praha 3  
Šéfredaktor: Adam Šůra  
Redakce: Ondřej Šanca, Patrik Virkner  
Grafická úprava a sazba: Zuzana Michálková  
Poštovní adresa redakce:  
Winstona Churchilla 1800/2, 130 00 Praha 3  
e-mail: pad@ustrcr.cz

Redakční rada: Blanka Mouralová – předsedkyně,  
Milan Bárta, Matěj Bílý, Petr Dvořáček, Dita Homolová,  
Jakub Jareš, Juraj Kalina, Pavla Plachá, Vojtěch Ripka,  
Jerguš Sivoš, Matěj Spurný, Adam Šůra, Martin Tichý,  
Prokop Tomek, Patrik Virkner

PaD využívá obrazového materiálu agentury ČTK  
a fondů Archivu bezpečnostních složek (ABS),  
Národního archivu (NA),  
archivu Národního muzea,  
archivu Přemysla Fialky ad.  
Náklad: 1500 výtisků – ISSN 1802-8241  
Tisk: Unipress, s. r. o., Turnov  
Použití materiálů jen se souhlasem redakce  
Informace o předplatném:  
www.ustrcr.cz/cs/pamet-a-dejiny  
Evidenční číslo: MK ČR E 18413

Obálka: Kardinál Tomášek při velehradské pouti  
v roce 1985. Foto: archiv farnosti Velehrad

pd  
paměť a dějiny



# Dílo nade všechna slova vypovídající

Příběh sousoší Sbratření

JAN ŠINDELÁŘ

Vystoupí-li dnes turista, spěchající Pražan, student nedaleké Vysoké školy ekonomické či jen náhodný cestující z haly hlavního nádraží hlavního města České republiky, pravděpodobně zamíří k bezmála tři sta metrů vzdálené tramvajové zastávce. Nepříliš vábná promenáda Vrchlického sady, ne nadarmo přezdívanými zbojnickým toponymem „Sherwood“, však nutí k rychlejší chůzi a ostrážitým pohledům. Téměř nepovšimnut tisíci kolemjdoucích tak zůstává pomník, jehož umělecké a ideologické ambice byly před rokem 1989 nepochybně vyšší než dělat společnost pár lidem posedávajícím na lavičkách či v parku. Dílo Sbratření od sochaře Karla Pokorného však navzdory své poněkud ošuntělé současnosti skrývá ve své minulosti řadu pozoruhodných momentů, v nichž se odráží naše poválečná historie, a to nejen umělecká.

Sousoší Sbratření v pražských Vrchlického  
sadech v současnosti Foto: archiv autora